

FOND TRGOVAČKA I OBRRTNIČKA KOMORA ZA BOSNU I HERCEGOVINU KAO IZVOR ZA EKONOMSKA ISTRAŽIVANJA 1909–1963. GODINE

344

Apstrakt: U radu će biti predstavljen kratak historijat Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu i arhivska građa ovog fonda koji se čuva u Arhivu Bosne i Hercegovine. Da bismo upotpunili sliku o bogatstvu izvora, osvrnućemo se i na fondove komora grada i sreza Sarajevo te udruženja trgovaca, zanatlija, ugostitelja i industrijalaca koji se čuvaju u Historijskom arhivu Sarajevo.

Arhivska građa ovih fondova je obimna i za istraživače izvor za historiju ekonomskih kretanja, ekonomske politike kao i privrednih i političkih prilika u Bosni i Hercegovini za period 1909–1963. godine. Također izvor je i za ekonomsku historiju dijela Srbije za vremenski period 1929–1941. godine, odnosno za vrijeme administrativno-teritorijalne podjele Kraljevine na banovine kada je dio Srbije ulazio u sastav Drinske banovine.

Ključne riječi: Trgovačka i obrtnička komora, Zanatska komora, Bosna i Hercegovina, ekonomska istorija, privredna udruženja

Među arhivskim fondovima koji su smješteni i čuvaju se u Arhivu Bosne i Hercegovine i Historijskom arhivu Sarajevo nalaze se i arhivski fondovi Trgovačke, Tanatske i Privredne komore, kao i udruženja trgovaca, zanatlija, industrijalaca i ugostitelja i pripadaju značajnim fondovima iz oblasti privrede u Bosni i Hercegovini.

Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu osnovana je 1. februara 1909. nakon donošenja Zakona o osnivanju i organizovanju trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu od 20. januara 1909. godine. Posle provedenih izbora i održane prve konstituirajuće plenarne sjednice 14. septembra 1909. sa komorskim poslovima i radom počela je 1. januara 1910. godine². Na prvoj konstituirajućoj sjednici od 60 izabranih članova³ za predsjedništvo komore imenovani su: za predsjednika Nikola Berković (direktor Zemaljske banke za Bosnu i Hercegovinu), za potpredsjednika trgovačkog odjela Ješua D. Salom (bankar), za potpredsjednika obrtničkog odjela

¹ mlađi arhivist, amelabedak@gmail.com

² *Сумарни извјештај Трговачке и обртничке коморе за Босну и Херцеговину, О стању обрта, трговине и промета њезиног подручја у години 1911. и 1912.* (Сарајево: 1913), 147.

³ Isto, 145–146. Članovi su bili iz sljedećih gradova i mjesta: Fojnica, Sarajevo, Mostar, Travnik, Bosanska Dubica, Banja Luka, Bosanska Krupa, Vakuf, Usora, Bihać, Tuzla, Gračanica, Kreševo, Čapljina, Prijedor, Bijeljina, Brčko, Bosanska Gradiška, Dolac kod Sarajeva, Kreka, Livno i Stolac.

Ahmetaga Šahinagić (trgovac), svi iz Sarajeva. Prvih šest mjeseci rada Komore komorske poslove vodio je zastupnik bečke trgovačke i obrtničke komore dr Herman pl. Sauter koji je uveo administracijske poslove komore, a njega je zamjenio Josip Vago, podtajnik budimpeštanske komore, koji je svojim stručnim radom postavio temelj u obrađivanju važnih pitanja kojima se Komora bavila. Nakon njih, komorske poslove su preuzeli komorski tajnici dr Vojislav Besarović⁴ i dr Mehmed Spaho⁵.

⁴ Historijski arhiv Sarajevo (HAS), Dosije fonda Besarović dr. Vojislav – Sarajevo (O-BV-66). Istorijski podaci o tvorcu fonda pisani po Izjavi Riste Besarovića, sina Vojislava Besarovića. „Dr. Vojislav Besarović, političar i javni radnik, rođen je u Sarajevu 14. aprila 1883. godine. Sin je Roksande Besarović, rođene Petrović, i Riste Đ. Besarović (1855–1908). Osnovnu školu i gimnaziju završio je u Sarajevu, a pravne nauke na Univerzitetu u Beču gdje je i doktorirao. Poslije završenih studija radio je izvjesno vrijeme u advokatskoj kancelariji dr Danila Dimovića u Sarajevu. Od 1909. godine nalazio se na dužnosti sekretara Trgovačke i obrtničke komore u Sarajevu. Objavio je veći broj priloga o privrednim prilikama u Bosni i Hercegovini, među kojima i zapaženo predavanje o zanatlijskom pitanju u Bosni i Hercegovini, održano u Beču i Pragu 1913. godine i publikovano na srpskohrvatskom i njemačkom jeziku. Aktivno je učestvovao u javnom životu u Bosni i Hercegovini. Izabran je za poslanika u Bosanskohercegovačkom saboru. Za vrijeme Prvog svjetskog rata osuđen je u banjalučkom veleizdajničkom procesu protiv Vasilja Grgića i drugova na osamnaest godina teške tamnice. Godine 1918. postao je član plenuma Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS u Zagrebu i član Glavnog odbora Narodnog vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu. Učestvovao je u radu komisije za zaključivanje mirovnog ugovora sa Austrijom. Pripadao je Samostalnoj demokratskoj stranci na čijoj listi je izabran 1927. godine za narodnog poslanika u izbornom srezu Bosanska Gradiška. U vrijeme između dva svjetska rata bio je dugogodišnji opštinski vijećnik u Sarajevu i kraće vrijeme potpredsjednik Opštine grada Sarajeva. Odigrao je veoma istaknutu ulogu u razvoju sokolstva u Bosni i Hercegovini. Od 1909. do 1941. godine bio je starješina Sokolske župe u Sarajevu. Veoma istaknutu ulogu odigrao je i u djelovanju Srpskog prosvjetnog i kulturnog društva „Prosvjeta”. Bio je dugogodišnji član Glavnog odbora i posljednji predsjednik Glavnog odbora „Prosvjete” u periodu između dva rata. Dužnost predsjednika Glavnog odbora „Prosvjete” obavljao je od 1935. do 1941. godine. Uhapšen je u Sarajevu 7. maja 1941. i ubijen u koncentracionom logoru Jadovno na Velebitu krajem jula 1941. godine.

⁵ Dr Mehmed Spaho rođen je u Sarajevu 13. marta 1883. godine. Osnovnu školu i Veliku realnu gimnaziju završio je u Sarajevu, a studije prava 1906. godine na Univerzitetu u Beču, gdje je 1908. promovisan u doktora pravnih nauka. Po povratku iz Beča posvetio se sudijskom pozivu, te je u periodu 1906–1908. bio sudski pripravnik, a do 1910. advokatski pripravnik kod advokata dr Josefa Fischera. Za sekretara Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu izabran je 1910. godine, a 1914. za člana Gradskog vijeća Sarajeva, što je bio početak njegovog političkog djelovanja. Formiranjem prve Narodne vlade za Bosnu i Hercegovinu 3. novembra 1918. godine postavljen je za povjerenika u Vladi za obrt, trgovinu, poštu i brzojav, a u prvoj Vladi Kraljevine SHS 7. decembra 1918. godine imenovan je za ministara šumarstva i rudarstva. U Vladu je ušao kao predstavnik vjerske zajednice muslimana. Na ovoj poziciji ostao je do 23. februara 1919. godine kada je podnio ostavku. Njegova politička karijera vezana je za Jugoslovensku muslimansku organizaciju, političku organizaciju čiji je bio predsjednik. Postao je muslimanski lider i jugoslovenski politički aktivista. Bio je član Privremenog narodnog predstavništva kao delegat Jugoslovenske muslimanske organizacije. Na izborima održanim 28. novembra 1920. godine bio je izabran za poslanika Ustavotvorne skupštine. U Vladi Nikole Pašića obavljao je funkciju ministra trgovine i industrije od 26. marta 1921. godine. U periodu 1929–1932. godine miruje njegovo političko djelovanje, a period 1933–1935. godine

Jedan od prvih poslova Komore bio je osnivanje Obrtnog katastra⁶ koji je prema komorskom zakonu vršio i funkciju Ureda za registrovanje zaštitnih maraka, te u skladu sa Naredbom od 20. juna 1880. godine i upravljao propisanom arhivom zaštitnih maraka i mustri.⁷

Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu od svog osnivanja do danas ima kontinuitet u radu koji nije prekidala ni u ratnim periodima, a radila je u različitim društvenopolitičkim sistemima. Kroz svoj rad mijenjala je naziv koji je pratio izmjene zakona. Naziv Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu⁸ nosila je od 1909. do 1932, od 1932. godine radila je pod nazivom Trgovinsko-industrijska komora u Sarajevu, sa područjem koje obuhvata dijelove Drinske banovine⁹ i Trgovinsko-industrijska komora u Banja Luci sa područjem koje obuhvata cijelu Vrbasku banovinu¹⁰, u periodu 1941–1945. godine Trgovinsko-veleobrtana komora Sarajevo, od 1945–1948. godine nosila je naziv Trgovinsko-industrijska komora za Bosnu i Hercegovinu a po osnovu Uredbe¹¹ pripojena joj je Trgovinsko-industrijska komora Banja Luka¹², od 1948–1962. godine radila je pod nazivom Trgovačka komora za NRBiH, od 1972. godine Privredna Komora Bosne i Hercegovine,¹³ a od 2001. godine do danas radi pod nazivom Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine.¹⁴

Donošenjem Zakona o radnjama¹⁵ 1931. godine regulisala su se sva pitanja u vezi sa otvaranjem radnji iz oblasti trgovine, zanatstva i industrije, te pitanja o položaju i odnosima pomoćnog osoblja i vlasnika radnji. U ovom Zakonu za rad Komore važne su bile odredbe koje su regulisale osnivanje i rad *prinudnih udruženja trgovaca, zanatlija i*

obilježen je njegovim opozicionim djelovanjem prema režimu. Formiranjem Vlade Milana Stojadinovića 20. juna 1935. godine imenovan je na mjesto ministra saobraćaja. Umro je 29. juna 1939. godine u Beogradu. Videti u: Husnija Kamberović, *Mehmed Spaho (1883–1939) Politička biografija* (Sarajevo: 2009).

⁶ Obrtni katastar počeo se voditi od 1. oktobra 1910. godine. Do kraja 1910. godine prijavljeno je novih 1.165, a objavljeno 302 obrta. U 1911. godini prijavljeno je 4.696, a u 1912. godini 3.533 obrta, dok je u 1911. godini objavljeno 1.563, a 941 obrt u 1912. godini. (*Сумарни извјештај Трговачке и обртничке коморе за Босну и Херцеговину...*, 147)

⁷ Komora je ovu dužnost preuzela 25. jula 1911. godine. Od tada je do kraja 1912. godine u registar maraka upisano trinaest a brisano dva biljega, dok je u registar uzoraka uneseno sedam a brisano dva uzorka. (Isto, 148)

⁸ Zakon o osnivanju i organizovanju Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu, Odboren Previšnjim riješenjem od 2. januara 1909. godine. Proglašen naredbom Zemaljske vlade od 1. februara 1909. godine br. 10.998/I., Sarajevo, 1909.

⁹ Уредба о трговинским, индустријским и занатским коморама, *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 178-LXXV (1932), чл. 4. ст. 6.

¹⁰ Isto, čl. 22. st. 7.

¹¹ Uredba o spajanju područja Trgovinsko-industrijskih komora Bosne i Hercegovine, *Službeni list NR BiH*, broj 56 (1946).

¹² HAS, Dosije fonda Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu (TK-101).

¹³ Zakon o privrednim komorama, *Službeni list SR BiH*, broj 16 (1972) čl. 1. i 2. i Zakon o privrednim..., *Službeni list SR BiH*, broj 33 (1990), čl. 2.

¹⁴ Zakon o vanjskotrgovinskoj komori, *Službeni glasnik Bosne i Hercegovine*, broj 30 (2001), čl. 1, st. 2.

¹⁵ Zakon o radnjama (Z.O.R.), *Zbirka Zakona i uredaba Kraljevina Jugoslavija*, broj 292 (1931).

industrijalaca, nad kojima su komore dobile pravo vršenja nadzora. Komora je od njih dobijala podatke na osnovu kojih je mogla u svojim izvještajima o privrednim prilikama iznositi statističke podatke za svaku oblast u privredi. Nakon Zakona koji je odredio novi položaj komora 3. augusta 1932. godine doneta je Uredba o trgovinskim, industrijskim i zanatskim komorama u kojoj su odredbe ovog zakona detaljno razrađene.

Zakon je propisivao da svi trgovci, zanatlije i industrijalci moraju biti članovi svojih udruženja, a vlasnici radnji koje nemaju trgovački ili zanatski karakter morali su biti članovi nekog udruženja koje bi im odredila nadležna komora. *Prinudnim udruženjima* su morala da pristupe i državna preduzeća ili preduzeća javnih samoupravnih tijela ako su obavljala neku radnju koju je ovaj zakon tretirao. Udruženja trgovaca i zanatlija osnivala su se po srezovima i gradovima, a negdje i za više srezova skupa ili, kao što je primjer u Sarajevu, osnivali su se zajedno za grad i srez Sarajevo.

U 1936. godini na području sarajevske Trgovinsko-industrijske komore bilo je ukupno 37 prinudnih organizacija. Od tog broja bilo je 30 udruženja trgovaca i sedam stručnih udruženja.¹⁶

Vlasnici industrijskih radnji bili su dužni da se učlane u udruženja industrijalaca koja su se osnivala, po pravilu, samo za područje banovine. Pojedine grane industrije, kao i trgovine, mogle su osnivati svoja stručna udruženja, ali ona nisu bila prinudna. Za neke privredne djelatnosti, kao što su bankarstvo, osiguravajuća preduzeća i štamparska preduzeća, prinudna udruženja osnivala su se samo za područje banovine, a ako to nije bilo moguće, ove djelatnosti morale su se priključiti srodnim udruženjima u svojoj banovini.

Preuzimanjem arhivske građe komora, preuzimala se ili sređivanjem iz građe izdvajala i arhivska građa udruženja. Tako se u Historijskom arhivu Sarajevo nalaze fondovi Udruženje zanatlija, Udruženje industrijalaca i Udruženje trgovaca za grad i srez Sarajevo.

Arhivska građa Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu u arhiv je stigla u dva navrata. Prva primopredaja arhivske građe izvršena je 9. septembra 1963. godine između Arhiva grada Sarajeva (današnjeg Historijskog arhiva Sarajevo) i Privredne komore sreza Sarajevo.¹⁷ Preuzeta arhivska građa odnosi se na trgovačko-ugostiteljske radnike bivših trgovačko-ugostiteljskih komora za područje sreza Sarajevo,

¹⁶ Трговинско-индустријска комора у Сарајеву, *Извјештај о привредним приликама у раду коморе у години 1936.* (Сарајево: 1937), 15. Udruženje trgovaca za srezove Ariljski, Račanski (Bajina Bašta), Bijeljinski, Brčanski, Čajnički, Fojnički, Dragačevski (Guča), Moravički (Ivanjica), Kladanjski, Konjički, Rađevski (Krupanj), Jadranski i Azbukovački (Loznica), Kolubarski (Mionica), Mostarski, Požeški (Užička Požega), Rogatički, grad Sarajevo i srez Sarajevski, Srebrenički, ispostavu sreza Brčanskog u Bosanskom Šamcu, Travnički, Tuzlanski, Tamnavski (Ub), Užički, Zlatiborski i Crnogorski (Užice), Valjevski i Podgorski (Valjevo), Visočki, Višegradski, Zenički, Vlasenički, Zvornički i Žepački.

Stručna udruženja: Udruženje bankarskih i osiguravajućih preduzeća za grad Sarajevo, Udruženje ugostitelja za područje sarajevske Trgovinsko-industrijske komore u Drinskoj banovini (Sarajevo), Udruženje ugostitelja za srez Mostarski, Udruženje vlasnika kafana i bosanskih kafana za grad Sarajevo, Udruženje autobuskih preduzeća za Drinsku banovinu (Sarajevo), Udruženje krčmara i bifeđžija za grad Sarajevo i srez Sarajevski, Udruženje industrijalaca (Sarajevo).

¹⁷ HAS, TK-101, Zapisnik broj: XIII – 2136/63.

Zenica i Goražde.¹⁸ Drugo preuzimanje arhivske građe izvršeno je 11. juna 1970. godine. Na ovu primopredaju saglasnost je dao direktor Arhiva Bosne i Hercegovine, a cjelokupna arhivska građa predata je na čuvanje Arhivu grada Sarajeva o čemu je sačinjen zapisnik. Tada je preuzeta arhivska građa Zanatske komore Sarajevo i BiH 1932–1962. godine, Trgovačke i obrtničke komore BiH 1909–1932. godine, Trgovačko-industrijske komore 1933–1948. godine i Trgovačke komore BiH do 1962. godine. Za Zanatsku komoru Sarajevo i Bosnu i Hercegovinu preuzeta je kompletna arhiva, za Trgovačku i obrtničku komoru preuzete su obrtnice i dijelovi obraničkog suda, za Trgovačko-industrijsku komoru preuzete su obrtnice i fragmenti druge arhive, za Trgovačku komoru Bosne i Hercegovine preuzeti su ispiti, obrtnice i dr., a prema priloženom spisku Republičke privredne komore. U spisku¹⁹ preuzete arhivske građe navedenih komora popisani su i dijelovi arhivske građe Sekcije za poljoprivredu i šumarstvo, Saobraćaja, Glavnog saveza zemljoradničke zadruge BiH, Saveza zanatske zadruge Sarajevo, Grafike Sarajevo, Biroa građevinarstva i Sekcije za ugostiteljstvo i turizam.

U cilju razmjene i kompletiranja arhivskih fondova prema pripadnosti i provenijenciji 1988. godine, na osnovu dogovora između Istorijskog arhiva Sarajevo i Arhiva Bosne i Hercegovine, te Odluke Zbora radnika i Stručnog savjeta Istorijskog arhiva Sarajevo, izvršeni su priprema za primopredaju, primopredaja i smještaj arhivske građe. Zbog fonda Zemaljske uprave narodnih dobara koji je također bio obuhvaćen ovom primopredajom a koji u tom momentu nije bio spreman već se za njega primopredaja izvršila naredne (1989) godine, zapisnik o primopredaji od tada datira.²⁰ Istorijski arhiv Sarajevo predao je Arhivu Bosne i Hercegovine arhivsku građu fonda TK-101 Trgovačka i obrtnička komora za BiH, Trgovinsko-industrijska komora Sarajevo, Trgovinsko-veleobrotna komora Sarajevo i Trgovačka komora za NRBiH. Predata je arhivska građa za period 1909–1961. godine u količini 1007 kutija, 105 knjiga, cca 105 dužnih metara arhivske građe.

Danas se u Arhivu Bosne i Hercegovine čuvaju sljedeći fondovi Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu: Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu (TK-101), vremenski raspon: 1909–1932. godine²¹; Trgovinsko-industrijska komora Sarajevo, vremenski raspon: 1932–1948. godine; Trgovinska komora NRBiH, vremenski raspon: 1948–1962. godine; 770 kutija, 10 fascikli i 109 knjiga; Zanatska komora NRBiH (ZK), vremenski raspon: 1946–1962. godine, registratora tri registratora i pet fascikli; Privredna komora Bosne i Hercegovine (856), vremenski raspon 1959–2002. godine, 269 kutija, 36 knjiga.

Nakon preuzimanja arhivske građe Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu 1970. godine izvršeni su njeno sređivanje i obrada prilikom koje je

¹⁸ Dokumentacija od (bivših institucija) Trgovačke komore sreza Sarajevo, Trgovačke komore sreza Zenica, Ugostiteljske komore sreza Zenica, Trgovačke komore sreza Goražde i Ugostiteljske komore sreza Goražde, a arhivska građa se odnosi na uvjerenja o stručnim usavršavanjima, kvalifikacijama, prekvalifikacijama radnika, evidencije i registri o izdatim svjedočanstvima, evidencija o položenim stručnim ispitima, o nostrifikaciji svjedočanstava, registri.

¹⁹ HAS, TK-101. Zapisnik od 11. juna 1970. godine i spiskovi arhive

²⁰ Isto. Zapisnik broj: 07-758-1/89 od 14. 7. 1989. godine

²¹ Za ovaj arhivski fond izrađen je analitički inventar za period 1909–1936. godine.

izdvojeno i formirano više manjih arhivskih fondova koji su se ranije nalazili u okviru Trgovinsko-industrijske komore Sarajevo²² i Zanatske komore Sarajevo²³, a koje su ostale u Historijskom arhivu Sarajevo. Građa ovih fondova je nepotpuna, sređena i dostupna za istraživanje u količini od 11,7 dužnih metara i ima sumarni inventar. Arhivska građa arhivskih fondova izdvojenih iz Zanatske komore Sarajevo²⁴ potpuna je, sređena i dostupna za istraživanje u količini od 36 dužnih metara i ima sumarni inventar. U Historijskom arhivu Sarajevo, pored gorenavedenih fondova, smještena je i arhivska građa:²⁵

Ugostiteljske komore Sarajevo (UGS-247), 1953–1956. godine, 9 kutija, 8 knjiga u količini od 1 jednog dužnog metra. Arhivska građa je nepotpuna, sređena, dostupna za istraživanje i ima sumarni inventar.

Udruženje trgovaca za grad i srez Sarajevo²⁶ (TU-21), 1920–1948. godine, 32 kutije, 12 knjiga u količini od 3,8 dužnih metara. Arhivska građa je nepotpuna, sređena, dostupna za istraživanje i ima sumarni inventar.

Udruženje industrijalaca Sarajevo²⁷ (UI-292), 1936–1945. godine, 28 kutija u količini od 2,8 dužnih metara. Arhivska građa je nepotpuna, sređena, dostupna za istraživanje i ima sumarni inventar.

²² Iz arhivske građe Trgovinsko-industrijske komore Sarajevo izdvojene su i formirane sljedeće arhivske cjeline: Trgovinska komora za grad i srez Sarajevo (1953–1959), 1 kutija; Trgovinska komora sreza Sarajevo (1956–1962), 11 kutija; Sreska ugostiteljska komora Sarajevo (1952–1962), 14 kutija, 4 knjige; Sreska poljoprivredno-šumarska komora Sarajevo (1960–1963), 7 kutija, 1 knjiga; Savez trgovinskih zadruga – Beograd (1953–1955), 1 kutija; Privredna komora sreza Sarajevo (1959–1964), 6 kutija; Osnovna privredna komora Sarajevo (1964–1965), 3 kutije; Privredna komora Sarajevo (1964–1973), 2 kutije; Sreski zadružni savez Sarajevo (1952–1962), 7 knjiga; Sreska trgovinska komora Goražde (1958–1962), 6 kutija, 3 knjige; Sreska ugostiteljska komora Goražde (1956–1960), 3 kutije, 3 knjige; Sreska poljoprivredno-šumarska komora Goražde (1960–1962), 1 kutija; Sreska privredna komora Goražde, 1962, 3 kutije; Sreski zadružni savez Goražde (1945–1958), 7 knjiga; Zemljoradničke zadruge na teritoriji sreza Goražde (1957–1959), 7 kutija; Sreski savez zemljoradničkih zadruga Goražde (1956–1962), 3 kutije, 11 knjiga; Opšti poslovi saveza zemljoradničkih zadruga Goražde (1959–1960), 4 kutije, 3 knjige; Sreska trgovinska komora Zenica (1956–1961), 6 kutija, 3 knjige; Sreska ugostiteljska komora Zenica (1956–1962), 7 kutija.

²³ Iz arhivske građe Zanatske komore Sarajevo (ZK-102) izdvojene su i formirane sljedeće arhivske cjeline: Gradska zanatska komora Sarajevo (1933–1955), 313 kutija, 68 knjiga; Zanatska komora za srez Sarajevo (1950–1960), 5 kutija, 3 knjige; Sreska zanatska komunalna komora Sarajevo (1959–1962), 6 kutija; Zanatska komora za srez Goražde (1956–1960), 4 kutije, 2 knjige.

²⁴ Zanatska komora u Sarajevu osnovana je 1936. godine. Konstituirajuća sjednica održana je 11. maja 1936. godine u skladu sa odredbama čl. 38. Uredbe o trgovinskim, industrijskim i zanatskim komorama.

²⁵ *Vodič kroz fondove i zbirke Istorijskog arhiva Sarajevo* (Sarajevo: Historijski arhiv Sarajevo, 2003)

²⁶ Isto. Udruženje je počelo sa radom 1906. godine. Zadaci Udruženja bili su održavanje sastanaka i međusobno upoznavanje, te razmjena iskustava u vezi sa unapređenjem trgovačkog prometa. Trgovačko udruženje bilo je inicijator osnivanja Trgovačko-obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu. Iza oslobođenja, 1948. godine, udruženje je prestalo sa radom.

²⁷ Isto. Udruženje industrijalaca osnovano je 1. januara 1936, a 1941. godine promijenilo je naziv u Hrvatski savez veleobrnika. Arhivska građa preuzeta je od Sreske zanatske komore 1963. godine.

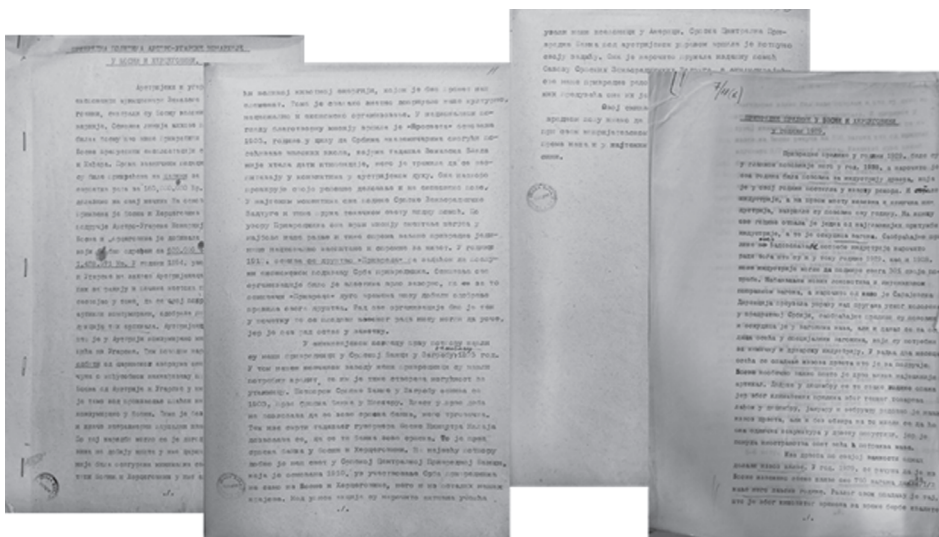
SADRŽAJ ARHIVSKE GRAĐE FONDA TRGOVAČKA I OBRTNIČKA KOMORA ZA BOSNU I HERCEGOVINU

350

Arhivska građa fonda Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu sadrži obimnu dokumentaciju iz koje se mogu crpiti izvori za istoriju privrednih i političkih prilika, te ekonomskih kretanja i ekonomske politike u Bosni i Hercegovini iz oblasti trgovine, zanatstva, ugostiteljstva, poljoprivrede, industrije (rudarstva, šumarstva, metalne, tekstilne i hemijske industrije), bankarstva, poreza, prireza i taksi, carina, saobraćaja, uvoza i izvoza roba i socijalnih pitanja. Ovaj fond sadrži personalnu dokumentaciju, opštu i finansijsku dokumentaciju nastalu u radu Komore, dokumentaciju o izborima unutar komore, dokumentaciju i registre trgovaca i zanatlija, evidenciju o otvaranjima i zatvaranjima trgovinskih i zanatlijskih radnji, dokumentaciju i evidenciju za stručno usavršavanje i obrazovanje trgovačkog i zanatlijskog kadra, kao učenika u privredi. Također zapisnici sa održanih sjednica daju mnogo podataka o pitanjima i problemima koje su rješavali u vezi sa ovim oblastima.

Za istraživanje istorije ekonomskih i privrednih kretanja i politike, s obzirom na zaduženja i ovlasti koje su im propisane Zakonom, u arhivskoj građi se nalaze redovni godišnji izvještaji o stanju i prilikama u oblasti trgovine, zanatstva, industrije, poljoprivrede, rudarstva, šumarstva, saobraćaja, bankarstva, carine, kao i kretanje izvoza i uvoza proizvoda i trgovine. Za sve ove oblasti predstavljeni su statistički podaci, te date i uporedbe sa prethodnim godinama, kao i različitim društveno-političkim sistemima. Također daju i svoja opšta zapažanja u cjelokupnoj privredi u Bosni i Hercegovini. Jedan takav primjer je u vezi sa carinskim prihodima Bosne i Hercegovine za period 1914–1918. godine: *...Za vreme rata nazadovali su carinski prihodi Bosne i Hercegovine tako, da je prema zvaničnim podacima za vreme od prvog polugodišta 1914. do drugog polugodišta 1918. u ime carinskog averzuma plaćeno Bosni i Hercegovini 1,442.433 Kr. 27 hel. više nego su iznosili carinski prihodi. Ako tu svotu odbijemo od spomenute svote od 10,624.298 Kr. 23 hel. ostaje da je Bosna i Hercegovina za 9,181.864 Kr. 96 hel. prikraćena u carini, koja je ubrana u Bosni i Hercegovini. Ovde se govorilo samo o robi od koje je ubirana carina na bos.-herc. Uredima. No daleko je veći deo robe, uvežen i potrošen u Bosni i Hercegovini, bio podvrgnut carini na carinskim uredima u bivšoj Austro-Ugarskoj Monarhiji. Tu dolazi na prvom mestu kafa i ostala kolonijalna roba. Prema statističkim podacima o izvozu i uvozu u Bosnu i Hercegovinu u g. 1911. i 1912. proizilazi da je potrošnja kafe te godine iznosila 38.293 kg. Taj je kvantum sigurno premalen, jer bi prema tom računu orpadalo od prilike kod stanovništva od 1,898.044 na svaku glavu na godinu 2 kg. kafe. Ako se ipak uzme u obzir ovaj makar u najnižim kvantumu za kafu i ostalu kolonijalnu robu, te ako se za njih računa carina po najnižoj carinskoj stavci, to za kafu, čaj, pirinač i začine otpada godišnje najmanje 3,300.000 Kr. u zlatu. Nadalje su razni predmeti kao kemijski produkti, droge, strojevi, engleski štofovi i dr. uvažani i trošeni u Bosni, a carina je za njih plaćena na carinskim uredima u bivšoj Austriji i Ugarskoj. Prema zvaničnim podacima za ovu robu otpada godišnje carine od 700.000 Kr. u zlatu tako da je Bosna i Hercegovina u ime carine za ove artikle bila godišnje prikraćena najmanje za 4,000.000 Kr. u zlatu, što čini za vreme od 1880. do uključivo 1918. najmanje 152,000.000 Kr. u zlatu. Ako se ovoj svoti, koja odgovara carinskoj pristojbi za robu potrošenu u Bosni i Hercegovini, za koju Bosni i Hercegovini*

nije uopšte plaćena nikakva carina, pridoda gore spomenuta svota od 9,181.864 Kr. 96 h. Za koju je Bosna i Hercegovina prikraćena, koje je ona pobrala u carinskim uredima, onda ukupni iznos za koji je Bosna prikraćena na carini iznosi oko 160,000.000 Kr. u zlatu...²⁸ Pored godišnjih izvještaja koji se nalaze u arhivskoj građi fonda, Komora je izdavala i sumarne izvještaje²⁹ u obliku knjižica i isti se nalaze u biblioteci Historijskog arhiva Sarajevo. U njima se, kao i iz arhivskoj građi, nalaze podaci i dokumenti u kojima opisuju svoja putovanja i prilike u zemljama koje poslovno posjećuju, kao i na osnovu prikupljenih podataka i statistike daju prikaz stanja iz oblasti u svojoj nadležnosti praćenja i učešća u njihovom radu.

351

* Privredna politika Austro-Ugarske Monarhije u Bosni i Hercegovini 1919. godine³⁰

* Privredne prilike u Bosni i Hercegovini u 1929. godine³¹

Za podatke o stanju novčanog tržišta, kao i razvoju kreditnih prilika u Bosni i Hercegovini, izvor je arhivska građa ovog fonda. Godine 1911. i 1912. postojali su novčani zavodi, dionička društva, u Sarajevu bilo je devet³² a izvan Sarajeva dvadeset

²⁸ Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH), Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu (TK-101), k. 1, o. 11, Privredna politika Austro-Ugarske Monarhije u Bosni i Hercegovini, 1919.

²⁹ Izvještaji i Sumarni izvještaji o privrednim prilikama u Bosni i Hercegovini za 1911. i 1912, 1915, 1923–1932, 1934–1939 i 1959. godinu.

³⁰ ABiH, TK-101, k. 1, o. 11, 1919.

³¹ Isto, o. 7.

³² Isto. Banke i štedionice u Sarajevu: Privilegovana zemaljska banka, Agrarna i komercijalna banka, Austrijsko-bosanska banka, Hrvatska Centralna Banka, Kreditna banka i štedionica, Muslimanska centralna banka, Srpska centralna banka, Srpska narodna banka i Zadružna banka (hrvatska). Videti: Трговачка и обртничка комора за Босну и Херцеговину, *Сумарни извјештај о стању обрта, трговине и промета њезиног подручја у години 1911. и 1912, Стање новчаних завода у Босни и Херцеговини концем године 1912.* (Сарајево: 1913).

devet.³³ Za ove zavode mogu se pronaći statistički podaci i kroz vremenski raspon pratiti njihovo kretanje, odnosno stanje bankarskih zavoda počev od 1911. godine pa nadalje. Podaci se odnose na broj banaka i štedionica na području Bosne i Hercegovine, godinu osnivanja i mjesto poslovanja, na aktivu³⁴ i pasivu³⁵, ukupni promet u godini, te godišnju rekapitulaciju rada ovih novčanih zavoda.

352

* Novčani zavodi u Bosni i Hercegovini 1912. godine³⁶

* Novčani zavodi u Bosni i Hercegovini 1929. godine³⁷

Za pitanja u vezi sa privrednim zakonodavstvom, unapređenjem trgovine i zanatstva, unapređenjem izvoza, carina, poreza, školovanjem kadrova, zaštitom prava komorskih članova, izvori se mogu crpiti iz zapisnika sjednica Poslovnog odbora koji je aktivno učestvovao u njihovoj izradi i donošenju, dajući mišljenja i pokrećući inicijative za njihovo donošenje ili izmjene upućivane prema Vladi. U arhivskoj građi nalaze se

³³ Banke i štedionice u provinciji: Banjalučka štedionica, Banka za trgovinu i obrt Banjaluka, Hrvatska banka Travnik, Hrvatska kreditna banka Bosanski Brod, Hrvatska trgovačka banka Livno, Muslimanska banka Banjaluka, Muslimanska banka Brčko, Muslimanska kreditna banka Foča, Muslimanska trgovačka banka Bijeljina, Muslimanska trgovačka i poljodjelska banka Tešanj, Narodna kreditna banka Tešanj, Prva štedionica Gradačac, Srpska banka Mostar, Srpska banka i štedionica Foča, Srpska banka i štedionica Trebinje, Srpska kreditna banka Derventa, Srpski kreditni zavod Banjaluka, Srpski kreditni zavod Bosanska Gradiška, Srpski kreditni zavod Tuzla, Srpska štedionica Bijeljina, Srpska štedionica Bosanska Dubica, Srpska štedionica Bosanski Novi, Srpska štedionica Gacko, Srpska štedionica Gračanica, Srpska štedionica Livno, Srpska štedionica Prijedor, Srpska štedionica Sanski Most, Srpska trgovačka banka Brčko i Trgovačka banka Trebinje.

³⁴ Gotovina, efekti, valute, kuponi, mjenice u portfelju, dužnici, nekretnine, inventar, troškovi osnivanja i roba i dr.

³⁵ Dionički kapital (uplaćeni), rezervni fond, ulošci na štednju, vjerovnici, raskont, prenosne stavke, dobitak, gubitak, mirovna zaklada namještenika i dr.

³⁶ *Сумарни извјештај о стању обрта, трговине и промета њезиног подручја у години 1911. и 1912...*, 132.

³⁷ *Трговачка и обртничка комора за Босну и Херцеговину, Извјештај о привредним приликама и раду коморе у години 1929.* (Сарајево: 1930).

Do 1935. godine Komora je u svojim godišnjim izvještajima iznosila podatke o prometu stranaca samo za grad Sarajevo. Od 1935. godine Društvo za saobraćaj putnika u Sarajevu Komori na raspolaganje daje detaljne podatke za cijelo područje Drinske banovine tako da se mogu donositi zaključci i praviti statistika za ovu oblast. Iz arhivske građe za 1935. godinu pa nadalje mogu se naći podaci koji se odnose na mjesta posjete a koja su podjeljena u tri kategorije: 1. Gradove i turistička mjesta³⁸; 2. banje³⁹; 3. planinska i klimateska mjesta⁴⁰. Podaci za ove kategorije daju pregled broja putnika, mjesta koja posjećuju, iz kojih država dolaze, koliko noćenja koriste i u koje svrhe (poslovno ili turistički), te godišnju rekapitulaciju za ove tri kategorije koja obuhvata narodnost, broj putnika, poslovno noćenje, turističko noćenje i ukupno noćenja.

353

Pored ranije objavljenih publikacija i radova nastalih na istraživanju arhivske građe, u skorije vrijeme u Arhivu Bosne i Hercegovine i Historijskom arhivu Sarajevo istraživala su dva istraživača⁴² za teme Drvena industrija i eksport drveta u BiH 1850–

⁴² Podaci dobijeni iz evidencije istraživača Arhiva Bosne i Hercegovine i Historijskog arhiva Sarajevo.

1990. i istraživanja u vezi sa Lukom Ploče. Također, istraživanjem fonda Trgovačke i obrtničke komore objavljene su publikacije koje se odnose na osnivanje i rad Komore, kao i monografije.⁴³

REZIME

Arhiv Bosne i Hercegovine i Historijski arhiv Sarajevo posjeduju bogatu arhivsku građu iz oblasti privrede koja je izvor za proučavanje ekonomske i privredne historije Bosne i Hercegovine. Fondovi Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu, kao i Zanatske komore, pružaju dragocjene informacije o privrednim i ekonomskim prilikama i politikama u Bosni i Hercegovini za period 1909–1963. godine.

354 Dokumenti u arhivskim fondovima komora pružaju uvid u stanje privrednih i ekonomskih uslova i aktivnosti komora u tom period. Kroz arhivsku građu dostupni su podaci o kretanju trgovine, obrta i industrijskih preduzeća, te daju prikaz o novootvorenim i napuštenim trgovinama i obrtima, njihovom osnivanju, trgovcima i obrtnicima, kao i o industrijskim preduzećima razvrstanim po sektorima i mjestu njihovog sjedišta. Izvještaji, zapisnici sa sjednica, te korespondencija sa komorama izvan Bosne i Hercegovine, članstvom, ministarstvima i vladom pružaju detaljan pregled stanja u trgovini, zanatstvu, ugostiteljstvu, bankarstvu, poljoprivredi, saobraćaju, rudarstvu i industriji (tekstilna, hemijska i drvena industrija).

Arhivska građa sadrži i statističke podatke o prometu roba, izvozu i uvozu, carini, broju zanatlija i trgovaca, saobraćaju, turizmu, kao i podatke o učešću u izradi i donošenju zakonskih propisa u vezi sa privrednim zakonodavstvom, unapređenjem trgovine, zanatstva, izvozom, carinom, porezom, školovanjem kadrova, te zaštitom prava komorskih članova.

⁴³ Božo Mađar, „Počeci organizovanja bosanskohercegovačke privrede i osnivanje Trgovačke i obrtničke komore u Bosni i Hercegovini 1909. godine“, u: *Glasnik arhivâ i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine X-XI*, ur. Hamdija Kapidžić (Sarajevo: Društvo arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 1970/1971), 345-368; Božo Mađar, „Djelovanje Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu od osnivanja 1909. do kraja austrougarske uprave“, u: *Glasnik arhivâ i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine XII-XIII*, ur. Hamdija Kapidžić (Sarajevo: Društvo arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 1972/1973), 201-238; Božo Mađar, „Rad Trgovačke i obrtničke komore za Bosnu i Hercegovinu od 1918. do 1932. godine“, u: *Glasnik arhivâ i Društva arhivskih radnika Bosne i Hercegovine XVI-XVII*, ur. Božo Mađar (Sarajevo: Društvo arhivskih radnika Bosne i Hercegovine, 1976/1977), 139-187; Božo Mađar, „Trgovinsko-industrijska komora za Vrbasku banovinu u Banja Luci (1932–1941)“, u: *Banja Luka u novijoj istoriji (1878–1945): zbornik radova s naučnog skupa održanog u Banjoj Luci od 18-20. novembra 1976. godine*, ur. Nikola Babić (Sarajevo: Institut za istoriju; Banja Luka: Arhiv Bosanske krajine, Muzej Bosanske krajine, 1978), 316-334; Božo Mađar, *Privredne komore u Bosni i Hercegovini: monografija o njihovom osnivanju i radu 1909.–1945.* (Sarajevo: Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine, 2006); Mensur Smajlović, *Privredne komore Bosne i Hercegovine: retrospektiva: 1878.–2001.* (Sarajevo: Privredna komora Bosne i Hercegovine, 2002); Mensur Smajlović, Kemal Grebo, Valerijan Žujo, *Stotinu godina Privredne komore Sarajeva* (Sarajevo: Privredna komora Kantona Sarajeva, 2009).

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori:

- Arhiv Bosne i Hercegovine (ABiH), Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu (TK-101)
- Historijski arhiv Sarajevo (HAS), Dosije fonda Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu (TK-101)
- Historijski arhiv Sarajevo (HAS), Zanatska komora Sarajevo (ZK-102)
- Historijski arhiv Sarajevo (HAS), Besarović dr Vojislav – Sarajevo (O-BV-66)

Objavljeni izvori i literatura:

- Besarević, Vojislav. *Izveštaj „Sa putovanja komore po monarhiji”*. Sarajevo: Trgovačka i obrtnička komora za Bosnu i Hercegovinu, 1911.
- Kamberović, Husnija. *Mehmed Spaho (1883–1939) Politička biografija*. Sarajevo, 2009.
- Спахо, Мехмед и Војислав Бесаровић. *Сумарни извјештај Трговачке и обртничке коморе за Босну и Херцеговину, О стању обрта, трговине и промета њезиног подручја у години 1911. и 1912.* Сарајево, 1913.
- Трговачка и обртничка комора за Босну и Херцеговину, *Сумарни извјештај о стању обрта, трговине и промета њезиног подручја у години 1911. и 1912.* Сарајево: 1913.
- Трговинско-индустријска комора у Сарајеву. *Извјештај о привредним приликама у раду коморе у години 1936.* Сарајево: 1937.
- Трговинско-индустријска комора у Сарајеву. *Извјештај о привредним приликама у раду коморе у години 1935.* Сарајево: Др Душан Г. Јефтано-вић и Др Војислав Р. Бесаровић, 1936.
- Уредба о трговинским, индустријским и занатским коморама. *Службене новине Краљевине Југославије*, бр. 178-LXXV (1932)
- Уредба о спајању подручја Трговинско-индустријских комора Босне и Херцеговине. *Службени лист НР БиХ*, бр. 56 (1946)
- *Водић Архива Босне и Херцеговине*. Сарајево: Архив Босне и Херцеговине, 1987.
- *Водић кроз фондове и збирке Историјског архива Сарајево*. Сарајево: Историјски архив Сарајево, 2003.
- Занатске коморе у Сарајеву. *Извјештај о раду сарајевске Занатске коморе и о стању занатства њезиног подручја у годинама 1936. и 1937.* Сарајево: Власти наклада коморе, 1938.
- Закон о радњама (Z.O.R.). *Збирка Закона и уредба Кралјевина Југославија*, број 292 (1931)
- Закон о привредним коморама. *Службени лист СР БиХ*, бр. 16 (1972)
- Закон о привредним коморама. *Службени лист СР БиХ*, бр. 33 (1990)
- Закон о ванјскотрговинској комори. *Службени гласник Босне и Херцеговине*, бр. 30 (2001)

Amela BEDAKOVIĆ

THE FONDS OF THE CHAMBER OF COMMERCE AND CRAFTS FOR BOSNIA AND HERZEGOVINA AS A SOURCE FOR ECONOMIC RESEARCH 1909–1963

Summary

356

The Archives of Bosnia and Herzegovina and the Historical Archives of Sarajevo have rich archival material from the field of economy, which is a source for the study of the economy and economic history of Bosnia and Herzegovina. The fonds of the Chamber of Commerce and Crafts for Bosnia and Herzegovina, as well as the Chamber of Trades, provide valuable information on economic conditions and policies in Bosnia and Herzegovina for the period 1909–1963.

Documents in the Chambers' archival fonds provide an insight into the state of the economy and economic conditions and the chambers' activities in that period. Data regarding the movement of trade, trades and industrial enterprises are available through archival material, and they provide an overview of newly opened and abandoned trades and crafts, their establishment, merchants and tradesmen, as well as industrial enterprises classified by sector and place of their headquarters. Reports, meeting memorandums, and correspondence with chambers outside of Bosnia and Herzegovina, membership, ministries, and the government, provide a detailed overview of the situation in trade, crafts, hospitality, banking, agriculture, transportation, mining, and industry (textile, chemical, and wood industry).

The archival material also contains statistical data on the turnover of goods, export and import, customs, the number of craftsmen and traders, traffic, tourism, as well as data on participation in the drafting and adoption of legal regulations related to economic legislation, promotion of trade, craftsmanship, export, customs, tax, staff training, and the protection of the rights of chamber members.